

BUGÜNKÜ TÜRKİYE'DE YABANI YIRTICI KUŞLARLA AVLANMA.*

Dr. H. Kumerloeve (Münih)

Çeviren Dr. N. Öztan

Doğuda olduğu gibi, bugünkü hudutları içindeki Türkiyede de eskiden yabancı kuşlarla avlanmanın büyük bir önem taşıdığı şüphesizdir. Burada şimdiye kadar yalnız küçük bir kısmı açıklanmış olan mevzuu araştırmadan — bhusus kültür tarihi cephesinden de müşterek bir çalışma şüphesiz çok değerli olur — yalnız şu hatırlanır ki bazı araştırmacılar bilhassa Türkistanda yaygın olan yabancı yırtıcı kuşlarla avlanmada eski bir Türk kültür değerini görmek isterler. Bu sanat, haçlılar zamanında Türkiye'de daha doğrusu yakın şarkta en parlak devrini yaşıyordu. Bu sebepten doğan ve kartallarla avlanma maharetinin Avrupa sahalarında yayılmasında insanlığın bu kütle hareketinin kuvvetle yardım etmiş olması şaşılacak şey değildir. Bu telâkki tarzı aslında ister doğru olsun ister olmasın, her iki halde de pek çok vesikalar zamanın bu avlanma sanatının Türk yüksek tabakasında büyük rol oynadığını aydınlatır. Meselâ Fatihler albümünde (Muhammed Siyah Kalem, 15. asrın ikinci yarısı) ve Hünernamede (Lokman Hüseyin al Aşuri, 16. asrın ikinci yarısı) nefis Türk minyantürleri ve diğerleri hakkında kayıtlar mevcuttur (Ettinghausen ile mukayese et 1965). Babinger'e (1953) göre 1451 den 1481 e kadar hüküm süren Fatih Sultan Mehmet II. nin emrinde takriben 7000 den fazla doğan ve köpek bakıcıları vardı. Sanderson'a göre (Bak W. Foster : The travels of John Sanderson in the Levant 1584-1632; London 1931) Sultan Murat III. 1592 de bir harp hatına da çok sayıda avlanma kuşu ve doğancı ile birlikte gitti ve C. Le Bruyn (Voyage au lavant, Paris, 1725) isimli eserinde «Doğancılık Türklerin çok sevdiği bir avdır» tâbirini kullandı. Bunun yanında A. Russele'nin (The Natural History of Aleppo, London 1756) isimli eserinde İspiri cinsinden doğan kuşlarının, yani kuzeydoğu Anadolu da İspir bölge-

* Diğer tabirle : Doğancılık, Şahincilik ve Atmacılık.

sinden türeyen yırtıcı doğanların hususi yüksek bir çağırma terbiyesi olduğu tebarüz ettirilir, (H. Konyalı 1960). Cuinet'in kitabında şöyle yazılır; «Doğancılığa meraklı bir çok amatörler İspir ve Ararat doğan kuşlarına yüksek değer verirler ve iyi alıştırmış bir kuşa 200 franka yakın para öderler.»

1964 Sonbaharında İspir ve dolaylarında araştırma yaptığım zaman hiç bir doğancıya rastlamadım fakat takriben 30 sene evvel bir kaçının mevcudiyetini öğrendim. Kafkasya ve Rusyadaki doğancılık hakkında bak: Dementiev (1945). Mahmut el Kaşgarlı'nın ansiklopedik lûgatında pençeli, —yani yırtıcı— kuşlar için çok sayıda verilen isimler mevcuttur. Bundan başka, 1860 da o zamanlar İzmirdeki İsviçre Konsülü V. Gozenbach doğancılığın yapıldığı iç Anadolu'nun keklik, kızılkeklik, turaç, tavşan ve karaca'ları üzerinde yazdı. Ben ilk defa 1933 de Anadolu'da Ilgaz dağı'nın Kuzey Anadolu dağı silsilesinde, daha doğrusu Kastamonu civarında yırtıcı kuşlarla avlanmaya rastladım, (Kumerloeve ve Niethammer 1935 a); Bahusus o zamanlar keklikler ve nadiren tavşanlar atmacalarla yakalanıyordu. Bundan başka o zamanlar «Falco biarmicus feldeggi Schlegel (Bıyıklı doğan) in mutad olarak kullanıldığı ve aynı zamanda bu formun küçük Asyada kuluçkaya oturduğu tesbit edilebildi; Almanyaya götürülen ve orada uzun zaman muhafaza edilen genç doğanlar hakkında bak: (Kumerloeve ve Niethammer 1935 b). Şüphesiz çiftçiler, dağcılar ve şehirlilerin bu yırtıcı kuşlarla avlanmasında, bilinen ananevî âdetler yanında, bahusus malî sebepler (av silâhları ve barutun nisbeten pahalı oluşu) bir rol oynadı; yani ilerleyen ticarî serbesti, ithalin ucuzlaması ve av silâhı ve kurşunun yerli imalâtının kuvvetle kalkınması sayesinde Türkiyede bu avcılık gittikçe önemini kaybetti.

1953 den beri Türkiyede tekrar ettiğim uzun araştırma seyahatlerinde batı ve güney Türkiyedeki yırtıcı kuşlarla avlanmaya dair sadece mahdut bilgi edindim. Meselâ Antitoroslarda Haruniyede ormanda büyümüş atmacalar buldum, fakat şüphesiz bunlar alıştırmış değillerdi. Görünüşe göre Atmacacılık burada nisbeten nadir idi veyahut daha çok mevzii idi, meselâ «takriben 20-30 sene evveline kadar atmaca ve küçük atmacalar belkide doğanlar vasıtası ile kızıl keklik, turaç, bıldırcım ve görünüşe göre ördek ve tavşanların da avlandığı yer olan Osmaniye gibi. Bir taraftan daha batıya doğru Anamur - Ermenek - Mut - Gülnar civarında doğancılığın halen cari olduğu, diğer taraftan doğu yönünde Urfa civarında doğancılığın az olduğu hakikatte daha iyi görülür. O zaman kullanılan doğan veya şahinin yanında hakikî doğanların ne kadar kullanıldığı meçhuldür; Aşikâr olarak çok kere o zaman atmacalar kulla-

nıldı, halbuki (atmaca) olarak Accipiter nisus (büyük atmaca) Accipiter gentilis, (küçük atmaca) olarak Accipiter nisus nisus kullanıldı. Fakat burada bermutad cinslerin tefriki, ekseriya isimlerin devamlı aynı şekilde kullanılması ve yanılmanın mümkün olmuş olacağından, çok mahduttur. Buna mukabil Hatayda, ki burada kuş dünyası büyük bir kısmı Arap olan halk tarafından bahusus vahşiyane bir şekilde avlandıği halde (Kumerloeve 1966) doğancılık hakkında şimdiye kadar hiç bir şey kaydedemedim, bununla beraber kuzey-batı Suriyede batı Halep ve Antakya'da hududun her iki tarafı civarında çok fazla rastladım. Bütün arap avcı grupları burada halen Accipiter nisus ile bildircin ve mutad olarak diğer küçük kuşların peşindeler (Kumerloeve 1955). Daha doğuda da bu adet Cizrede de meçhul değil, bahusus birkaç bedevi sülâlelerinde, meselâ Halep'te Şeyh Meghemes İbni M'hed oğulları meşhur doğancı olarak bana tanıtıldı.

Kuzeydoğu ve doğu-kuzeydoğu küçük Asyada 1964 - Ekim - Aralık arası ve 1965 Mayıs/Haziran arası muvakkat kalışım münasebetile bahusus hâlen atmacacılığın rastlandığı bu bölgelerde farklı görüşleri takip imkânım oldu. Öyleki Türk dostlarımmın her birinin beyanını tamamen doğru buldum. Türk - Sovyet hududu üzerinde Muratlı - Kemalpaşa - Hopa civarından batıya doğru takriben Rizeye kadar dağlık arazi ile çevrilmiş Karadeniz sahil şeridi halihazırda atmacacılığın yapıldığı merkez olarak görülebilir. Arhavi, Fındıklı, Ardesen, Pazar, Çayeli ve Rize civarı ve içinde atmacacıları avuçlarında atmacaları ile görmek nadir olaylardan değildir ve onları kolayca daha yakından tanıyabildim. Daha batıya doğru da Trabzon civarı ve Giresun - Ordu - Samsun'a kadar böylelerine tek tük rastlanır ve itimada şayan bilgilere göre Bafra - Sinop civarında da ve belki daha da batıya doğru yer yer rastlanır. Türkiyenin Avrupa kısmında da meselâ Eylül sonunda Büyük çekmece yakınında aynı şekilde boğazda bildircin avında bir kaç atmacacıya rastladığım için, yarımadaanın kuzey doğusundaki gibi o kadar fazla sayıda olmasalar bile bu ananevi avın tek tük mensupları belki de mütebaki diğer Türk Karadeniz kıyılarında eksik değildir.

Yırtıcı kuşlarla avlananlar az çok bir av kulübünde bir araya toplanırlar; onların adetleri için bana verilen sayılar Hopa civarı için 70 - 100, Fındıklı için 100 den fazla, Pazar için 100 kadardır. İç kısımlara doğru, meselâ Borçka, Murgul, Ardenuç v.s. bölgelerinde atmacacılarla rastladım, fakat Göle ve Sarıkamış'ta artık rastlamadım. Sahil bölgelerinde daha ziyade kızılkeçlik mevcut olduğundan avcı kuş olarak hemen hemen istisnaez olarak atmaca kullanılır ki bu kuş keçlikler üzerine fırlatılır.

Bahusus sonbaharda (Ağustos ikinci yarısından Ekim ortalarına kadar), Nisan/Mayıs arası çok daha az kullanılır. Tabiatıyla sonuçlar çok farklıdır, rekor sayı elde etmek için bir müsabaka nadir değildir, meselâ Pazar ilçesinde bir küçük atmacanın 1963 sonbahar ayında 300'e yakın, Rizede bir yaşındaki büyük atmacanın öyle bir avda 200 civarında bildiricin (sayıları rivayete göredir) gösterdiğini duydum. Her sene bir çok genç atmacalar dağ ormanlarının karaya dönük cephelerinden toplanır ve alıştırılır, ticaret ve mübadelede bunların önemi yoktur. Öğrenebildiğim kadar yuvadan alınmış genç kuşlar takriben 5-10 TL, yeni yakalanan genç atmacalar 20-30 TL, 6 aylık alıştırılmış kuşlar 50 TL veya daha fazlaya, bahusus iyi tecrübeli kuşlar 200-300 TL, belki daha da fazlaya satılır. Uygun av silâhları kullanarak, çok kere insanlar tarafından öğretilen doğancılık, spor noktaî nazarından aşikâr olarak tekrar esaslı bir rol oynar ve bu kadar tavşan, güvercin, bekaçe, ördek v.s. göstermeğe alıştırılabilir. Muhtelif doğancılardan birbirini teyit eden verdikleri bilgiye göre besin olarak serçe eti ve tüyü, mümkün olduğu zaman yağsız koyun eti veya keçi eti bazı doğancılara göre de günlük pişmiş yumurta ve biraz süt ve limon suyu karışımı kullanılır. Hayvanlar kısmen kafesler içinde, kısmen serbest olarak oda içinde direkler üzerinde muhafaza edilir, daha iyisi çardaklarda, fındık bahçeleri ve dağlık yayla evlerinin bahçelerinde muhafaza edilir. Sonbahar av mevsimini müteakip yetiştirilmiş av kuşlarının serbest bırakılması daha ziyade nadir hallerde vukubulur. Rizede 1964 sonbaharında 3 yakalayıcı - atmaca kullanan İdris Çınar'a göre böylece hizmet eden 4-6 senelik, hattâ tektük de 9 seneye kadar hizmet eden kuşlar mevcuttur. Bana gösterilenler avcının ceketinin deri bant ile çevrili koluna konmuştu. Başlığı tamamen veya nisbeten belirsiz görünüyor, bazı avcı kuşlar bacaklarında tedadüfi olarak bacakları da en ortadaki kuyruk tüylerinde 1-2 çingirak taşırılar.

Küçük atmacalara mukabil büyük atmacalar hiç olmazsa sahil bölgeleri ve ona yakın bölgelerde, en eski daha bir kaç yaşlı avcılar için önemsiz bir rol oynar. Bu, sahillerden daha içe doğru, her ne kadar 1964/65 de buralarda hiç görmedim ise de, daha eskiden kekkik veya kızilkeklik, belki ördek ve tavşan v.s. avında da muvaffakiyetle kullanıldığını gösterir. Trabzonlu meşhur yaban avcısı Hayati Pirselimolu'nun bana anlattığı gibi, onun 88 yaşındaki babası 40-50 sene doğu Anadoluda meselâ Ağrı, Diyadin - Doğu Beyazıtta ekseriya at üstünde o zamanlar nisbeten yaygın bir metod olan doğancılık ile kekkik v.s. avlamış. Doğancılar da o zamanlar ilâve olarak bilâhare de zaman zaman kullanılmış olmalı. Böyle bir şeyin halihazırda da mevcut olup olmadığı belli değil;

çünkü 1933 de Kastamonuda iken Kuzeydoğu Anadolu'da, hiç bir yerde, alıştırılmış doğanlar hakkında duymadım, bir kaç ilâve beyan da açıklanmadan kaldı. Güvercin doğanlarının bildircin avında Trabzon civarında mevzii önemi Smith (1960) tarafından kaydediliyor, benim bizzat bu hususta malûmatım yoktur. Samsunda bir yetiştirici doğan'ı bana yükselen dağlık ormanlarda yetişmiş bir (arı yiyen çaylak) olarak göstermiştir. Sahiplerinin kuşların müteakip aylarda hiç muvaffak olmaması hakkındaki şikâyetleri bu sebepten şaşılacak şeyler değildi, her halde hayvan uygun bir beslenme ile maksada uygun olarak bu işe hazırlanmıştır.

Avlanma kuşu olarak kartallar hakkında Türkiyede birşey işitmedim ve görmedim; buna mukabil mevzubahis hayvanı göremediğim halde Suriye, Irak, Küveyt'te bu gibi şeyler bana birkaç defa anlatıldı.

L i t e r a t ü r

- Babinger, F. (1953) : Mehmet der Eroberer und seine Zeit. München.
Cuiet, V. (1892) : Turquie d'Asie. Géographie administrative. Paris.
Dementiev, G. (1945) : La fauconnerie en Russie. Esquisse historique. L'Oiseau/Revue française d'Ornith. 15, Nr. 1.
Ettinghausen, R. (1965) : Türkische Miniaturen vom 13. bis zum 18. Jahrhundert. München (UNESCO — Taschenbücher der Kunst).
Gonzenbach, J.G.V. (1860) : Bemerkungen über Säugetiere und Vögel von Kleinasien. Ber. St. Gallen Naturwiss. Ges. 1860, 48 - 65.
Konyalı, H. (1960) : Erzurum tarihi. İstanbul 1960, (p. 117)
Kumerloeve, H. (1955) : Sperberbeize in Nordwest-Syrien. Et. Falckenorden 1955, 19-21
— (1962) : Zur Kenntnis der Avifauna Kleasiens. Bonner Zool. Beitr. 12 (1961), Sonderbd., 1-318
— (1966) : Hatay Vilâyetinde kuşlara yapılan hazin işkenceler. Hayat (İstanbul) Nr. 11, p. 40
Kumerloeve, H. and G. Niethammer (1935 a) : Beizjagd im nördlichen Kleinasien. Gefied. Welt 1935, 41-42.
— and — (1935 b) : Falco biarmicus feldeggi Schleg. Brutvogel im nördlichen Kleinasien. Ornith. Monatsber. 43, 94 - 95.
Smith, M.Q. (1960) : Notes on the birds of the Trebizond area of Turkey. Ibid. 102, 576 - 583.